Spatiul Ghetoului

This article aims at analyzing the relation between what „ghetto" signifies beginning in the Christian Middle Age (the Jewish Quarter) up to the modern time (the Central-European Jewish Ghetto, the West-European labor district, the Afro-American neighborhood of North-American cities) and what the "closed area" (any kind of district situated in a contemporary metropolis) signifies. I have tried to analyze this relation in its evolution, approaching both the continuity, the similarity of original types of ghettoes to contemporary ones, and the discontinuity, the differences existing between the two types of ghetto. The segregation and self-isolation policies define and differentiate the ghetto in its essence. Starting from a contemporary point of view, I try to analyze the ghetto from a theoretical perspective, and from an architectural point of view.

CODRUTA CUCEU

Researcher, Institute of Folklore, Romanian Academy, Cluj Department, Cluj, Romania

Prin mecanismele sale simultane de combinare a unor elemente in esenta contradictorii sau de fragmentare a semnificatiilor, contemporaneitatea reuseste sa plaseze discursul despre *ghetou* undeva in spatiul conceptual constituit intre granitele transparente ale diferentelor si cele ale similitudinilor. De aceea, relatia dintre ceea ce semnifica ghetoul incepind cu Evul Mediu crestin (*cartierul evreiesc*) pina in epoca moderna (*ghetoul evreiesc* central european, *cartierul muncitoresc vest european, cartierele* negrilor in orasele nord americane), pe de o parte, si ceea ce semnifica spatiul inchis (orice tip de *cartier* aflat intr-o

metropola) in zilele noastre, pe de alta parte, va constitui obiectul acestui demers analitic.

Ceea ce este ciudat si, in acelasi timp, greu de decriptat este tocmai faptul ca notiunea de *ghetou* se pastreaza in limbajul uzual, chiar daca desemneaza propriu-zis realitati socio-culturale diferite macar ca forma, daca nu ca si continut. Acest aspect tradeaza oarecum faptul ca *ghetoul* ca spatiu public conserva atitudini, modalitati specifice de raportare la spatiu, comportamente similare sau chiar identice din punct de vedere antropologic, nu numai acelasi tip de structura arhitecturala; de la o epoca la alta, apar, in esenta, similitudini socio-culturale de configurare a spatiului, aceasta evolutie istorica putind fi definita mai potrivit in termenii adincirii diferentelor cultural-atitudinale.

Afirmatia ca exista o interdependenta a omului cu spatiul locuit, ca acesta din urma, ca proiect arhitectural, influenteaza comportamentul uman, viata celui caruia ii este destinat, are o veritabila istorie. Formind si justificind atitudini, norme de comportament, viziuni asupra lumii si mentalitati umane, aceasta afirmatie refuza abordarile simpliste si se constituie ca *hybris* al discursului hermeneutic aflat la intilnirea arhitecturii cu filosofia si antropologia.

Se poate, deci, in conteporaneitate, discuta despre *ghetou* doar in termenii aparent (si spun aparent pentru ca este vorba atit de o continuitate, cit si de o ruptura, de o pastrare si de o schimbare de paradigma totodata) contradictorii *de identitate* si *diferenta,* atit la nivel conceptual discursiv, cit si la nivelul ontic, al realitatii fizice. De aceea, atit o raportare diacronica, cit si una sincronica (intrucit se pastreaza si elemente ale ghetoului medieval pina in contemporaneitate) la spatiul ghetoului si la conceptul care corespunde acestui spatiu devin necesare din perspectiva transdisciplinara contemporana, intrucit asemenea strategii complexe pot da seama de unilateralitatea si simplismul abordarilor ce tind spre definitii unice, atotcuprinzatoare.

Diferentierile conceptuale si reale (arhitecturale, spatiale, sociale), pe care le aduce cu sine contemporaneitatea fata de istoria de pina la ea, largesc parca intelesurile sau sensurile vechi si prea impietrite, conservate cu stoicism de orice tip de demers principial ontologic asupra problemelor spatialitatii urbane.

Prin aceste strategii noi se pot surprinde cel mai bine aspectele privind largirea conceptului de ghetou odata cu afirmarea noului mecanism modern si postmodern de "ghetoizare" a urbanului si a valentelor si functiilor spatiale ale acestuia.

Ceea ce socheaza in aproape orice discurs contemporan despre spatialitate este faptul ca adesea, pentru a desemna noi functii, valente si utilizari ale unui anumit spatiu nu se cauta, nu se creeaza concepte noi, ci aceste functionalitati, valente si utilizari noi sint treptat integrate organic in viziuni vechi, printr-o largire a generalitatii conceptelor deja existente. Drept urmare, chiar daca aceste concepte "mai" generale in aparenta saracesc si/sau esentializeaza limba, intrucit absorb in ele nuantele, in realitate ele o elasticizeaza si

o fac totodata mai functionala. Tentant, dar riscant, in acest context, este sa se ramina doar la nivelul superficial al utilizarii mecanice, la nivel lingvistic, al conceptelor respective, fara o explicitare efectiv patrunzatoare a notiunilor si, deci, a obiectelor, a spatiilor pe care acestea le desemneaza.

Discursul contemporan despre orice tip de spatiu devine, asadar, cu atit mai important si mai dificil cu cit el este provocat sa elimine acest risc al cantonarii in *absolut* si sa surprinda in profunzime multitudinea sensurilor si a functionalitatilor, contradictiile, fragmentarea si mecanismele mereu in miscare, mereu in schimbare, ale unui anumit tip de viziune cu privire la spatiu – si acestea in cadrul unor abordari relativiste, chiar daca demersul pare restrins la desemnarea unui singur concept. Aceasta este dificultatea primordiala cu care se confrunta cel ce doreste sa discute "pe marginea" spatiului urban numit *ghetou.* A discuta despre un tip de spatiu inseamna a-l subiectiviza, a-l apropria prin limbaj, dar, totodata, a te distanta de el, a te separa sau distinge de acesta, deci, a te orienta in spatiu si a distruge uneori "insuportabila usuratate" a obisnuintei si familiaritatii caldute, blinde, pe care omul o dobindeste fata de spatiul in care se misca. Discursul despre spatiu transforma indiferenta si ignoranta fata de spatiu intr-o cunoastere reala si o posesie (in sensul *aproprierii*) a lui.

Dar dincolo de aceste consideratii teoretice se ascunde totusi o realitate socio-culturala de cele mai multe ori difuza, si, deci, cu atit mai greu de aproximat sau de evaluat. Ambiguitatea originara a spatiului *ghetoului*, remarcata de multi ebraisti, se datoreaza concomitentei sau lipsei de simultaneitate a doi factori culturali ce-l instituie in Evul Mediu tirziu european: pe de o parte, intoleranta crestinilor, iar pe de alta parte, inadaptabilitatea evreilor. Chiar daca ideea de "cartier evreiesc" intr-un oras impinzit de alte comunitati confesionale se nastea inca din antichitate si se constituia mai degraba ca un concept "moale", lipsit de orice violenta segregationista si definit mai degraba printr-o preferinta voluntara a membrilor comunitatii evreiesti de a trai "intr-un mod care le-ar permite sa-si pastreze legile si obiceiurile si sa-i apere de atacuri ostile, in caz de nevoie"[1] , ideea de cartier evreiesc si implicit inspatierea ei, prin marcarea teritoriului ei, s-a conturat in Evul Mediu crestin transformind semnificatia intr-un concept "tare" (tare atit prin rezistenta sa in timp, cit si prin inradacinarea lui afectiva in limbajul arhitectural), valorizat ambiguu din perspectiva "toleranta postmoderna".

Initiala necesitate de apartenenta la un spatiu a unei minoritati etnoreligioase "persecutate si degradate" de majoritatile confesionale crestine, aspiratia de a-si cuceri un loc al ei, un spatiu ocrotitor, o sinagoga, un cimitir, dar si servicii sociale de asistenta mutuala, pentru a reduce insecuritatea, e dublata de vointa de a se permanentiza in si prin intermediul unui spatiu marcat, delimitat, in interiorul oraselor. Firescului intrebarii referitoare la alegerea cu precadere a spatiilor urbane pentru asezarea unei populatii evreiesti, fara de tara, fara de pamint, aflata mereu in cautare de loc, de asezamint, i se poate

raspunde in primul rind prin faptul ca orasul oferea, in orice timp, un anumit anonimat (fie el doar partial, de scurta durata) atit de necesar traiului linistit al unei comunitati inchise, receptate prin excelenta ca fiind *straina* si, deci, *amenintatoare,* caci evreul devenise "prototipul strainului, al celuilalt"[2]. *Strainul,* fiind perceput de multe ori in constiinta colectiva a comunitatilor ca un virtual opozant, a determinat nevoia populatiei evreiesti de a se concentra intr-o comunitate, iar evreului pe aceea de a cauta vecinatatea cu fratele, cu coreligionarul sau, sau de a se putea aseza de-a lungul unei singure strazi, intr-o singura zona din oras. Ghetoul ofera comunitatii sansa de a se auto-izola (si de a-si pastra anonimatul misterios, dar si periculos in acelasi timp), aceasta aspiratie fiind recognoscibila in aproape toate tarile central-europene. Ceea ce se dorea a fi nontransparenta, ascundere de vizibilitate, neobservabilitate ajunge in final sa "sara in ochi", "sa sperie", sa apara ca primejdie pentru comunitatea matca. Aceasta "primejdie" evreiasca, resimtita puternic de diversele confesiuni crestine, s-a concretizat si ea arhitectural prin trasarea unor granite vizibile, apasatoare, sinonima construirii zidurilor despartitoare, a portilor inalte, edificate in jurul cartirelor evreiesti, oriunde s-ar fi aflat acestea: in centrul oraselor sau la periferia lor. Dupa ce, in Italia, evreii au fost deposedati de toate bunurile de catre Biserica "…se pare ca abia in 1566 si 1569 s-a adaugat inchiderea efectiva a zonei ghetourilor intre ziduri si inchizatori, circumscriindu-se astfel un spatiu inchis sever"[3]. Aceste spatii devin enclave, macro-inchisori, cu un impact major in mentalul colectiv, prin acele narative ce se constituite cu scop pseudo-moralizator pentru comunitatea majoritara. Totodata, ghetourile devin si vor ramine, pina in modernitatea tirzie, si *pattern*-uri arhitecturale conotate negativ, considerate modele de evitat in constructia urbana, separationiste, nedemne de idealul "orasului deschis".

Comunitatea evreiasca oscileaza intre o nevoie instinctuala, ancestrala aproape, a oricarui om si a oricarei comunitati umane inchise, de apropriere a spatiului locuit sau de situare in prelungirea spatiului (in sensul inradacinarii) si separarea fortata impusa din exterior, avind scopuri punitive sau, in cel mai bun caz, de mentinere a ordinii si echilibrului comunitar, prin plasarea obligata intr-un spatiu ce devenea apasator, sufocant, mereu mai inchis.

Ideea separarii este lizibila chiar din radacinile sau etimologia cuvintului ghetou: *get* inseamna in ebraica *anunt de separare,* chiar daca notiunea de ghetou vine, fara indoiala, din italienescul *geto nuovo,* adica noua turnatorie (de tunuri), ce desemneaza locul primului cartier evreiesc separat in Venetia anului 1516. Acest an marcheaza, probabil, si "institutionalizarea ghetoului"[4], adica transformarea a ceea ce pentru evrei insemna "refugiul in oras" intr-o insula izolata, printre canalele venetiene. Astfel, "refugiul" devine "exil" si se instituie ca un prim ghetou al modernitatii. De acum, ceea ce era desemnat prin latinesul *Judaeorum,* spaniolul *Juderia,* frantuzescul *Juiverie,* italienescul *Giudecca,*

englezescul *Jewy,* germanul *Judengasse,* polonezul *Ulica Zydowska* devin acum internationalul *ghetou.*

Ideea separarii este totodata materializata si marcata arhitectural prin ziduri, granite brutale intre lumi, intre societati-culturi. Ele transformau adesea spatiul ghetoului in cetati sau orase in orase, marcind ingustimea si strimtoarea paradigmatica definita in termenii lui "aici" si "acolo/dincolo", simbolizind violenta locuitorilor dintre ziduri si a celor de dincolo de ziduri (dar mai putin a acestora din urma) ce se legitimeza prin acele metereze din jurul cetatii mereu "pregatite sa faca fata unei permanente stari de asediu"[5].

"In acest sector al orasului solutia este ascunsa si dificila. E un loc ce se autoexclude, fiind asemenea unei haine intoarsa pe dos"[6]. Se considera ca, o data cu "orasul deschis" al modernitatii tirzii si al postmodernitatii, nici o cetate sau urbe nu-si mai pastreaza zidurile, acestea fiind "invinse de istorie", de timp si de mutatiile produse in constiintele indivizilor si comunitatilor urbane, care au realizat ca zidurile "nu-i pot apara de ei insisi"[7]. Se mai spune ca "orasele s-au deschis atunci cind oameni au capatat sentimentul interioritatii, iar raportarea la sine in surpriza necontenitei descoperiri a cistigat teren in detrimentul contrapunerii belicoase fata de celalalt: alt neam, alt tinut, alta cetate"[8]. Dar cum se face atunci ca "zidurile" culturale, frontierele imateriale ramin si sint inca atit de vii in urbele noastre? si cum se face atunci ca semnele linistitoarei aparari de ceilalti devin ele insele spatii atit de locuite?

Blocurile cartierelor noastre, aceste ziduri "domesticite", cu ferestre mici, ce nu mai ascund arcasi, ci ochi care "securizeaza", "observa indiscret" (caci indiscretia devine "acea religie neoficiala a societatii blocurilor"[9]) voyeurist uneori orice miscare a vecinului sau a trecatorului. Nu sint ele oare asemenea unor ziduri de ghetou, ce ascund sau mascheaza realitati?!

Aflat *intra muros,* intocmai ca un evreu medieval ghetoizat, segregat, locuitorul spatiului urban inscris automat in institutia vecinatatii, in care vecinul "devine din persoana concept"[10], caracteristica oricarui tip de societate citadina, fie ea medievala, fie ea moderna, isi dramuieste libertatea, proprietatea, cit si publicitatea in functie de cel de linga el, de *strainul* de linga el. Si spun *strain* pentru ca, chiar daca ideea constructiilor inalte, de sorginte corbusiana, se dorea a fi un model de *deconcentrare a spatiului,* de eliberare a lui, un spatiu ce se vroia a fi functional, util si cuprinzator, menit sa comunizeze (nu neaparat in sens negativ), se transforma intr-o "viata constrins comuna"[11], intr-o izolare treptata, intr-o instituire conceptuala a vecinatatii apasatoare, coercitive: "stringerea la un loc provoaca un efect invers de indepartare, de rupere a relatiilor de vecinatate, de autoclaustrare"[12].

Luata in deridere de cultura de "ghetou postcomunist", aceasta realitate transpare in muzica hip-hop "si s-au facut zeci de blocuri ca sa fim impreuna/sa ne cunoastem intre noi si sa ducem o viata buna" sau „toti traim aici si cartierul este casa" sau „ in ghetou convietuieste o anumita clasa/atunci

cind tu te etalezi ca prostul aici te ard in masa"[13]. Modelul separationist ce este uneori folosit de instrumentarul arhitectural, de constructia zidului (fie el zid efectiv, fie el "frontiera" de cartier sau de periferie) influenteaza cu siguranta comportamentele individuale si colective si formeaza tipuri noi de cultura sau subcultura (*cultura de cartier, cultura de ghetou* sau *cultura underground*). In acest sens, conceptul de *subcultura* nu capata neaparat un sens peiorativ, de marcare a inferioritatii, crezut prea des adjudecat si vazut in/prin ruptura sa de mediul fizic in care apare. Ideea nu este una noua, ci, dimpotriva, ea pare a fi una definitorie pentru orice tip de comunitate urbana, caci "si in Evul Mediu cartierele isi aveau "gastile" lor, care se bateau intre ele, cu folclorul si granitele lor"[14].

Este recognoscibila, astfel, o continuitate in contextul ideii de separare: nevoia de organizare a unui spatiu fizic si social echilibrat, securizat, controlabil si controlat, ce se constituie el insusi ca un *altul,* adesea conotat negativ, al oricarui oras. Daca *ghetoul evreiesc* a devenit sub aspect sociodemografic un furnicar, un conglomerat de cladiri, din ce in ce mai aglomerat prin suprapopulare, e posibil ca *ghetoizarea* sa fi urmarit la un moment dat si un scop de aparare, in fata acestei cresteri fortate a natalitatii. Cartierele periferice din orasele comuniste din Centrul si Estul Europei, dar nu numai, (pentru ca tendinte de ghetoizare gasim si in state democratice precum SUA – voi reveni la aceasta mai tirziu) pastreaza acelasi tipar mental-arhitectonic, desi unii pretind ca s-a ajuns aici prin viteza de constructie si prin neglijarea cerintelor urbanismului de a tine cont de spatii, de distante.

Spatiul ghetoului a ajuns astfel sa fie, de-a lungul vremii, unul labirintic, ce necesita automat initierea. "Cu greu pot fi evidentiate locurile pe unde se poate intra si iesi… in interiorul acestui spatiu te pierzi mereu pentru ca, desi locul e foarte mic, fiecare straduta si intrezarire presupune ceva diferit de ceea ce se vede si pasul urmator ramine mereu ascuns. De aceea, este foarte interesant sa studiezi arhitectura acestui loc."[15] Locul ascuns jumatate in real si jumatate in imaginar, creionat de nesfirsite ziduri si canale de beton este cel care ofera complexitate ghetoului modern sau postmodern. Labirintul aduce cu sine insa si o senzatie negativa de perpetua pierdere, iar aceasta stare tortureaza prin inchidere omul care-l parcurge. Ghetoul este construit adesea din stradute inguste, marginite si marcate de cladiri mai inalte ce claustreaza, dind senzatia de prabusire in interior si de aglomerari de case sau miniblocuri. Acelasi model il regasim si in "ghetourile" oraselor "noi" din tarile socialismului real.

Ghetoul evreiesc se definea arhitectural prin conectarea caselor, a locuintelor, prin unirea lor unele de altele, prin pasaje si/sau porti pentru a facilita miscarea, raporturile familiale sau de vecinatate. Blocurile lama sau turn, inalte, de cite zece etaje, si lungi, avind cite cinci sau sase scari preiau parca modelul acesta al pasajelor si gangurilor din ghetou, dar totodata mascheaza aglomeratii labirintice, spatii nemodernizate, insiruiri prost numerotate de blocuri. Nerecunoasterea si neinitierea in "tainele" acestor

cartiere "incepute si neispravite", neglijarea posibilitatilor de evacuare putea fi si inca mai poate fi fatala. Acestea presupun practici repetate de initiere. Acest ritual de initiere necesar oricarui *outsider* decodifica un anumit "tribalism" al spatiului, in sensul de salbaticie, de necunoscut. Violenta nu este nici ea la vedere in labirintul ghetoului, ci la ea are acces doar initiatul. Intr-un alt sens, a fi strain de configurarea spatiului, a nu cunoaste geografia gangurilor, a strazilor mici, a scarilor de bloc, a subsolurilor, a santierelor parasite, a pravaliilor, a maidanelor, locuri de intilnire a microcomunitatilor, grupurilor sau bandelor postmoderne de cartier, locuri ferite de locul voyeurist sau indiferent al locuitorilor ghetoului sau blocului, inseamna a nu fi integrat intr-un anumit grup, intr-un anumit "trib" sau "clan" alcatuit, ierarhizat aproape dupa modele organizationale mafiotice (in limbajul codificat de cartier intilnim adesea notiuni precum *ghetto-clan;* iar notiunea de clan duce cu gindul mai degraba la organizatii secrete precum Ku-Klux-Clan-ul ce persecuta negrii in SUA, decit la sensul originar din antropologia clasica) ce te ajuta *sa supravietuiesti:* "si atunci ce sa faci sa supravietuiesti?/te gindesti sa tepuiesti, /te gindesti sa jefuiesti,/ sa te combini si tu la ceva sa iasa in plus/sa faci bani, sa traiesti, sa fii un pic mai sus" sau: "esti legat de anturaj, frate, si el de tine/daca tie-ti merge treaba, si pentru el e bine/dar o sa-ti dai seama intr-adevar daca e tovarasie/atunci cind o sa fie in buzunare doar o mie"[16]. Aceasta idee remanenta de supravietuire tradeaza relatii de putere intergrupuri, asemanatoare celei dintre tortionar si torturat, amintind de acea oprimare fatisa si segregare a strainului sau evreului, de impingere a lui in spatiul *ghetoului.* Ideea de inchidere intre ziduri, de plasare in exterior sau la margine, pe care o aduce cu sine periferia orasului, mahalaua sau cartierul, pe linga zidul bloc de zece etaje ce distinge *cartierul* de *oras,* sau de cartierul nobil de *strada principala* sint probabil elementele care instituie pentru cartier notiunea de ghetou, ca fiind definitorie. Graitoare pentru realitatea saraca dar ascunsa totodata a ghetourilor de azi (romanesti, in special) sint versurile: "Dupa blocuri gri stam noi majoritatea/Sint mai inalte la sosea sa nu se vada foamea".[17] Blocul insalubru ajunge el insusi sa se instituie ca *ghetou* si totodata sa mascheze spatiul interior al *ghetoului "de dupa blocuri".* Aceasta realitate arhitecturala pastreaza ceva din arhaicitatea notiunii romanesti de *hotar*[18], ce implica si aduce cu sine o nevoie tribala de impartire a teritoriului. Spatiul ghetoului, ce claustreaza, induce atitudini de revolta (vezi exemplul negrilor revoltati[19]), comportamente individuale violente ce reflecta ca intr-o oglinda impactul spatiului inchis asupra psihicului uman si, implicit, in ceea ce se numeste larg spatiul social.

In evolutia arhitecturii si a necesitatii de spatiu a omului devine transparenta cel putin aparent tendinta moderna de a construi pe verticala, care nu se datoreaza numai unei nevoi atavice de delimitare individuala in spatiu, caci pamintul nu este neaparat suprapopulat ci mai degraba se poate distinge aici o inclinatie inversa de centralizare, de coagulare comunitara. Urbanistii si arhitectii par a gindi inca

orasul in termenii dihotomici opusi de *centru-periferie*, viziune din care centrul este profund incarcat de semnificatii, iar periferia ignorata total ca si cum n-ar exista. Orasele moderne pre- si post-industriale incorporeaza "margini interioare, periferii aflate chiar in inima orasului, limite ale unor gauri negre, zone de ruptura in structura si tesutul urban"[20]: santierele permanente, zone vechi paralizate de multiple disfunctii, implanturi straine si instrainante, ce functioneaza si ele ca insularitati negative, ca ghetouri. Se pot distinge aici tentative segregationiste ale centrului urban de a-si ghetoiza periferia. Intrucit centrul pare a o refuza, din aceasta perspectiva, periferia (cartierul insusi) se constituie frecvent ca "ghetou" al orasului, receptacol al "rebuturilor", al esecurilor, al paraginii urbane, al saraciei, al industriei poluante si, deci, ca un spatiu exclusiv anti-ecologic. Este ciudata insa aceasta deturnare, pentru ca initial aceste cartiere se doreau a fi septice, ecologice, spatii aproape medicalizate. Ele ajung sa cunoasca insa o evolutie in revers. Chiar daca spatiul ghetoului Evului Mediu si al ghetoului modern, de exemplu, nu se afla neaparat plasat in marginea orasului, el insusi era definit ca o margine, ca o *sub-urbie* si ca o *sub-urbe,* un spatiu nedemn de "maretia" si "mindria" centrului. Ideea de marginalitate, de hotar se pastreaza in conceptul de ghetou, chiar daca nu este marcata din punct de vedere arhitectonic.

Aduceam mai sus in discutie problema apropriierii spatiului ghetoului. Ea este comuna atit ghetourilor evreiesti, cit si celor postmoderne, de cartier. Ghetourile ajung uneori sa se transforme in mici orase prospere – cu conditia ca spatiul sa fie administrat echilibrat: ele se pot constitui ca "*stetl*-uri, tirguri independente, semirurale-semiurbane, cu un substantial aport economic si comercial in regiune"[21].

Ghetoul medieval si modern convine societatilor evreiesti atita vreme cit acestea acceptau conditia de populatie de rang secund, dar protejata de un sistem de reguli de viata ferme si permanente, de comportamentele comunitare.[22]

„ …au fost infiintate doua ghetouri; unul mare, care ocupa patru strazi in centrul orasului, si inca unul mai mic, pe mai multe stradute de la marginea orasului. Strada pe care traiam era in ghetoul din centru. Traiam inca in propria noastra casa, dar fiind situata pe colt, a trebuit sa acoperim ferestrele ce dadeau spre strada din afara ghetoului. Am cedat citeva camere unor rude ce fusesera alungate din casele lor. Incet,incet, viata a reintrat in normal. Virtejul, care ne adunase pe toti la un loc, nu ne mai inspaiminta. Din contra, incepusem sa apreciem pozitiv situatia in care ne aflam si sa fim multumiti cu ea. O mica republica evreiasca... Am format un consiliu evreiesc, o politie evreiasca, un oficiu de asistenta sociala, un departament al muncii, un servicu de salubritate-un intreg aparat guvernamental. Toata lumea era multumita: nu mai trebuia sa infruntam chipurile ostile, privirile pline de ura. Traiam printre evrei, printre frati....Bineinteles ca existau inca momente neplacute; in fiecare zi nemtii veneau in ghetou ca sa ia oameni pentru incarcarea carbunelui in trenuri. Nu erau prea multi voluntari pentru o astfel de munca. Dar, in rest, atmosfera era linistita si incurajatoare. Opinia generala era ca vom ramine in ghetou pina la sfirsitul razboiului, cind ne va

elibera Armata Rosie si viata va fi din nou ca inainte. Ghetoul nu era condus nici de nemti, nici de evrei, ci de iluzii."[23]

In cartierul-ghetou romanesc, de exemplu, aceste incercari de apropriere a spatiului vin tocmai dintr-o acuta lipsa a lui. Comunizarea care transforma indivizii din proprietari in chiriasi[24], plasindu-i pe toti in dependenta de stat, privirea (ce lasa lucrul sa fie, dar il face totodata sa fie al privitorului) devine si ea un mod de apropriere a spatiului, de teritorializare, pe linga cele mult mai concrete de ingradire a spatiului verde sau a celui de joaca din cartier, de montare de dispozitive, de blocare pe locul de parcare, sau de aducere cu macaraua a unui garaj de beton, sau de vopsire a locului de plasare a proprietatii mobile care este masina, pina la violenta cu care bandele, aceste simptome ale "lagarelor culturale"[25], isi marcheaza teritoriile (in care, se stie, nu e bine sa pasesti daca nu esti "de-al lor"). Toate acestea redau, in grad ridicat, atmosfera de "tribalism" de care se face vinovata *sub-urbia* contemporana, ca si ghetoul oraselor moderne.

Desigur, de un anumit "tribalism" pot fi acuzate, intr-o mai mica sau mai mare masura, orice comunitate inchisa. Ideea de ghetou (spatiu ce caracterizeaza orasul in termeni de ruptura) se largeste, deci, treptat, de-a lungul timpului, trecind de la prima acceptiune a sa, de "casa" iudaica sau de "acasa" evreiesc, la o formula ce se extinde si inglobeaza populatii minoritare de alta natura (diferente de confesiune, cultura si rasa) decit cea evreiasca (negri, rromi), precum si grupuri sociale considerate periculoase pentru "siguranta" si "sanatatea" morala a comunitatii in care se afla (prostituate, hoti, violatori). O data cu trecerea timpului se poate remarca si o crestere in violenta segregationista ce caracterizeaza constructia interioara a spatiului ghetoului.

"Ghetoul rasial, profesional, social (cu monocorde conotatii negative) este antimodelul prin excelenta al orasului de azi"[26] spre deosebire de cel evreiesc care, in complexitatea sa, cuprindea in primul rind valente pozitive.

Black Belt (centura neagra), *Pruitt Igoe* din St Louis sau *Harlemul* din New York, cu viata lor libera si dezordonata, prototipuri ale ghetoului negru, nu mai sint arhitectural despartite de oras, nu se delimiteaza prin granite, ziduri reale de beton, ci prin "granite" mai degraba simbolice.

"Traim inghesuiti unul peste altul, si abia ne putem misca. Pericolul este peste tot. Exista prea putina intimitate sau tihna si nu este niciodata liniste. Si lumea ne priveste pe toti ca pe niste cobai, care traiesc intr-o rezervatie ca leprosii… O mahala privata a devenit una publica"[27]. Aceasta este, cu aproximatie, starea psiho-sociala a ghetoului negrilor, caracterizat in primul rind prin "saracie permanenta", prin saracie etnicizata, prin insalubritate. Cuvintul ghetou isi pastreaza doar o parte din semnificatiile primordiale, si o data cu ele se conserva deci si ideea de marginalitate, cu omul sau hibrid, marginal, cantonat intr-o cultura a saraciei, chiar si dupa ce acele ghetouri medievale, precum si cele macabre naziste, au fost demult desfiintate. Spatiul ghetoului desemneaza zone clare din orasele industriale nordice din SUA, locuite de

populatie de culoare. Conceptul se mentine, deci, intrucit este in continuare vorba de o populatie indezirabila, care nu vrea sa traiasca in izolare, dar nu are o alta optiune. Saracia uniformizata impiedica, am putea spune, alegerea locuirii in afara unui cartier nenorocit si uitat de soarta si ea este totodata cea care ghetoizeaza, astazi; etnicul sau confesionalul fac loc altor criterii economice si financiare. Ghetoizarea capata astazi, cel putin in spatiul romanesc, un caracter economic. Cartierul-ghetou se afla deci la interferenta fenomenologica a celui evreiesc european si a celui negru american, imprumutind, din punct de vedere cultural, moduri de manifestare, iar din punct de vedere arhitectural *pattern*-uri antiecologice din ambele modele. Cultura de cartier, suburbana, isi are originile in subcultura neagra americana.

Acea "corectitudine politica", ivita o data cu democratizarea contemporana a arhitecturii si urbanismului schimba, insa, orientarea: dintr-o incapacitate a sa si, implicit, a megapolisului, ce se dorea deschis tuturor *intilnirilor culturale,* se tinde spre realismul acceptarii si asumarii greselilor si vinovatiei de a fi creat *zone crepusculare, intunecate, puncte negre,* precum este ghetoul, cartierul ghetou, militindu-se spre concepte ca cel de "oras interior"[28]. Aceasta schimbare de optica, nu doar de natura lingvistica, situeaza notiunea de ghetou in spatiul argotic.

Pentru subcultura de cartier, hip-hopul, un fenomen strict urban, nu a produs decit un stil de comunicare intr-un spatiu strict fragmentat in care comunicarea este redusa drastic, precum in ghetoul de azi. Acest mod de comunicare, instituit recent, vorbeste elocvent despre duritatea vietii de cartier-ghetou, tratind probleme si experiente reale, prezentind realitatea asa cum este. Cel ramas fara casa, sau cel „plecat de acasa" in-temeiaza, prin marcarea instinctuala a teritoriului, ghetoul ca o noua forma de apartenenta, de inradacinare la/in spatiu. Aceasta marcare a teritoriului, aceasta delimitare a lui ofera celui ce traieste in acel spatiu-tampon frontiera intre urban si rural sau intre urban si periurban, adica in suburbie, un sentiment de siguranta ontologica, de apartenenta la o comunitate.

Periferia (ghetoul) poate avea uneori o imagine cromatica apocaliptica, dar ea se poate, totodata, insinua ca un *non-spatiu* (in sensul de lipsa de spatiu datorata aglomerarii), in care experienta si simbolul se ivesc cu greutate, intens locuit de oameni ce devin, tocmai din aceasta pricina, preocupati, egocentrici, plasati pe verticalitate in blocuri imense, inghesuiti ca intr-un furnicar.

Traiul in ghetou al tinarului, impreuna cu cei de o seama cu el, creeaza o cultura de cartier ce-l ajuta sa se afirme intr-o lume dura. Tinarul se simte discriminat in aceste cartiere si se autoghetoizeaza adesea, se autoexclude si isi construieste o noua viata, una "adevarata", "reala", intotdeauna plina de primejdii in acel spatiu predilect al intimplarii, al imprevizibilului, care este strada. Pentru el, strada este totdeauna mai importanta decit locuinta, iar ghetoul-cartier se constituie ca un spatiu alternativ asumat.

Politicile de segregare, definite de Pierre van den Berghe pe trei nivele: *microsegregarea* referitoare la spatiile publice (piete, parcuri, mijloace de transport), *mezosegregarea,* definita in termeni de vecinatate urbana prin delimitarea stricta a locuirii, si *macrosegregarea* ce se refera la un teritoriu national (apartenenta religioasa, etnica, culoarea pielii) caracterizeaza ghetoul in plurivalenta acestuia si il face recognoscibil de-a lungul istoriei pina in contemporaneitate, in aproape orice zona a Terrei. Ghetourile de azi, avataruri cu precadere ale statelor cu regimuri totalitare, dictatoriale sau autocratice, pot fi descoperite insa si in state asa-zis democratice, datorita si prin intermediul acestei extensii pe care conceptul de ghetou o dobindeste. Ambiguitatea si nuantele sint cheile de lectura pentru spatiul real al ghetoului si pentru conceptul care-l desemneaza, acela de ghetoizare.

Note

1 *Encyclopedia Judaica,* MacMillan, 1983, p. 82.

2 Andrei Oisteanu, *Imaginea evreului in cultura romana,* Ed. Humanitas, Bucuresti, 2001, p. 83.

3 *Arhitectura judaica in Italia: ebraismo, sito, memoria dei luoghi,* Flaccovio Editore, Palermo, 1994, p. 333.

4 *Encyclopedia Judaica,* ed. cit., p. 82.

5 Romeo Popa, *Orasul deschis,* in "Suplimentul de marti al ziarului Observator de Constanta" nr. 28-31, 16 mai 2000, p. 2., http://asalt.tripod.com/a_031.htm (ultima consultare: 28.08.2002).

6 *Arhitectura judaica in Italia: ebraismo, sito, memoria dei luoghi,* ed. cit., p. 336.

7 *Ibidem.*

8 *Ibidem.*

9 Mihai Grigore, *Intra-muros,* in "Suplimentul de marti al ziarului Observator de Constanta" nr. 28-31, 16 mai 2000, p. 3.

10 *Ibidem.*

11 Cristian Oprea, „Cartierul-Ghetto", in *Arhitect Design*, nr. 2/2001, http://www.arhitextdesign.ro/ad_2/c6-feb-2.html (ultima consultare: 28.08.2002).

12 *Ibidem.*

13 BUG Mafia – *Dupa blocuri*, http://www.bugmafia93.50g.com/Texte/Cartierupantelimon.html (ultima consultare: 28.08.2002).

14 Mihai Grigore, *op. cit.*

15 *Arhitectura judaica in Italia: ebraismo, sito, memoria dei luoghi,* ed. cit., p. 336.

16 *BUG. Mafia – Dupa blocuri.*

17 BUG Mafia – *Dupa blocuri*

18 Radu Dragan, *Lumile rasturnate,* Ed. Paideia, 2000, p.102.

19 Peter Hall, *Orasele de maine. O istorie intelectuala a urbanismului in secolul XX,* Ed. All, Bucuresti, 1999, p. 447.

20 Angelica Stan, „Periferia urbana romaneasca: ruptura si continuitate" in *Arhitect Design*, nr. 2/2001, http://www.arhitextdesign.ro/ad_2/c6-feb-1.html (ultima consultare: 28.08.2002).

21 Andrei Oisteanu, *op. cit.*, p. 183.

22 Valentin Protopopescu, „Mahala versus ghetou", in *Arhitect Design*, nr. 2/2001, http://www.arhitextdesign.ro/ad_2/c6-feb-3.html (ultima consultare: 28.08.2002).

23 Elie Wiesel, *Night*, pag. 9, http://www.efnord.eforie.ro/holocaus/ghetou.htm (ultima consultare: 28.08.2002).

24 Augustin Ioan, *Arhitectura si putere*, film documentar.

25 Thrasher 1926, p. 3. *Apud,* Peter Hall, *op. cit.,* p. 420.

26 Valentin Protopopescu, *op. cit.*

27 Boely, 1978, p. 124. *Apud,* Peter Hall, *op. cit.,* p. 438.

28 Harrison Forbes, *Internet in slujba comunitatilor,* in PC Report Nr 97 / Octombrie 2000, http://www.pcreport.ro/pcrep97/072.shtml (ultima consultare: 28.08.2002).